

SOCIAL ENTERPRISES AS AN IMPERATIVE FOR SOCIAL CHANGE IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA

Monika Markovska

FIKT, University St. Kliment Ohridski, Bitola, Republic of North Macedonia

monika.markovska@uklo.edu.mk

Sasho Dodovski

Mladinski kulturen centar, Bitola, Republic of North Macedonia, sasodod@yahoo.com

Abstract: Macedonian society has been facing social challenges resulting from the long transition process for a long time. Such challenges are reflected in all spheres of social life, leaving consequences on the economic life and quality of life of the citizens. Such challenges faced by Macedonian society are reflected and felt locally. The inflexibility of the labor market, the poverty rate, social exclusion, unemployment, uneven regional development, population migrations, environmental protection challenges, and sustainable development still remain a challenge for the municipalities and the Republic of North Macedonia as a whole. Hence the need for interest in social entrepreneurship is an imperative for social change, but also a crucial factor for the well-being of society as a whole. Social entrepreneurship is emerging as a global phenomenon led by a new breed of pragmatic, innovative, and visionary social activists, seeking social change and social impact by combining the tools of business practice, social work, and philanthropy to bring about lasting social change. This paper aims to provide a strategic direction for the long-term development of social enterprises in the municipality of Bitola.

Keywords: social entrepreneurship, social enterprises, social entrepreneur, local strategy.

СОЦИЈАЛНИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА КАКО ИМПЕРАТИВ ЗА СОЦИЈАЛНИ ПРОМЕНИ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Моника Марковска

ФИКТ, Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола, Република Северна Македонија,

monika.markovska@uklo.edu.mk

Сашо Додовски

Младински културен центар, Битола, Република Северна Македонија, sasodod@yahoo.com

Резиме: Македонското општество веќе долго време се соочува со општествените предизвици кои се резултат на долгиот процес на транзиција. Таквите предизвици се рефлектираат во сите сфери на општественото живеење, оставајќи последици врз економскиот живот и квалитетот на живот на граѓаните. Ваквите предизвици со кои се соочува македонското општество се рефлектираат и се чувствуваат и на локално ниво. Нефлексибилноста на пазарот на труд, стапката на сиромаштија, социјалната исклученост, невработеноста, нерамномерниот регионален развој, миграциите на населението, предизвиците за заштита на животната средина и одржливиот развој сеуште остануваат предизвик не само за општините, туку и за Република Северна Македонија како една целина. Оттука се наметнува потребата за интерес за социјалното претприемништво како императив за социјални промени, но, и круцијален фактор за благосостојба на општеството во целина. Социјалното претприемништво се појавува како глобален феномен предводен од новиот вид на прагматични, иновативни и социјални активисти со визија, барајќи социјални промени и социјален импакт преку комбинација на алатките од бизнис практиката, социјалната работа и добротворните цели за да доведат до трајни социјални промени. Целта на овој труд е да се даде стратегиска насока за долгорочен развој на социјалните претпријатија во општина Битола.

Клучни зборови: социјално претприемништво, социјални претпријатија, социјален претприемач, локална стратегија.

1. ВОВЕД

Социјалното претприемништво претставува релативно нов феномен, но идејата и практиката за истото датираат многу одамна. Иако мислата за социјалното претприемништво егзистира долго време, денес како резултат на глобализацијата добива на значење и станува се повеќе актуелно. Постојат бројни успешни приказни кои се повеќе ја зголемуваат популарноста на овој концепт. Но, се поставуваат основните прашања што претставува социјалното претприемништво? Како се дефинира социјалното претприемништво? Кои се

социјалните претприемачи? Социјалните претприемачи отсекогаш постоеле. Но, во минатото тие биле нарекувани визионери, хуманитарци, филантропи, реформатори или едноставно одлични лидери. Вниманието беше фокусирано на нивната храброст, визија но, ретко на практичните аспекти на нивните достигнувања.

Социјалното претприемништво се дефинира преку два составни елементи: стратегиски фокус на социјалното влијание и иновативен пристап при остварување на мисијата. На тој начин, комбинацијата на социјалната мисија и претприемачката креативност овозможува социјалното претприемништво да се разликува од останатите јавни, приватни или активности на граѓанскиот сектор. Во практиката, за да се разликува социјалното претприемништво од другите потфати бара внимание кон два организациски елементи: фокус кон социјалната мисија (резултатите од акциите ја даваат социјалната компонента и оперативните процеси (пристапот кон акциите ја даваат претприемачката компонента).

Интересот за социјалното претприемништво стана императив за социјални промени, стана круцијален фактор за благосостојба на општествата. Shaker A. Zahra et al. идентификувале 4 клучни фактори кои даваат одговор на прашањето зошто социјалното претприемништво стана глобален феномен. Основните 4 фактори кои се двигатели на глобализацијата на социјалното претприемништво се: глобалната нееднаквост на богатството, движењето за корпоративна општествена одговорност, пазарните, институционални и државни неуспеси, и напредокот на технологијата и заедничката одговорност (Shaker et al.). Социјалното претприемништво се случува меѓу трите сектори во економијата (јавниот сектор, приватниот сектор и граѓанскиот сектор). Модерното општество ќе биде кохерентно ако постои подготвеност да се иновира со нови начини на дистрибуција на благосостојба. Тоа е она што го прават социјалните претприемачи, затоа тие играат важна улога во општеството. Модернизацијата ќе биде успешна ако се креираат нови форми на благосостојба преку претприемништво и иновации. Некои од иновациите ќе произлезат од нови идеи и политики. Но, идеите нема да функционираат ако тие не бидат реализирани, организациски и институционално. Притоа мора да се користат новите институции и новите идеи.

Развојот на социјалното претприемништво и социјалните претпријатија во Република Северна Македонија е поврзан со случувањата во граѓанскиот сектор, како што се ограничената финансиска поддршка за услугите што ги обезбедуваат, децентрализацијата и деинституционализацијата на системот за социјална заштита, поволната правна и институционална рамка, зголемената финансиска поддршка за развој на социјални услуги кои ги обезбедува државата и влијанието на меѓународната донаторска заедница врз можностите за финансирање. Во ваков контекст, социјалното претприемништво се појави како нова област која во последната деценија го привлече вниманието и истражувачките активности на граѓанското општество и академските институции.

2. ЕКО-СИСТЕМ НА СОЦИЈАЛНИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА

Во последната деценија, почна постојано да се зборува за социјалното претприемништво. Социјалните иноватори се сметаат за агенти на промени кои со себе носат вредни иновации. Развојот на овој концепт, придонесува и развој на научната литература од оваа област. Во Република Северна Македонија, за социјалното претприемништво почна да се зборува во последните години, откако се создаде потенцијал за создавање на социјални промени и одржливост во функционирањето на организациите. Во секој случај, развојот на социјалното претприемништво сеуште е на почеток и потребен е уште многу напор со цел да доживее целосна афирмација. Идентификувањето на потенцијалот што социјалното претприемништво го има при креирањето на социјални промени на финансиски одржлив начин, овозможи актуелизирање на овој модел на претприемништво во нашата држава.

Претприемачкиот екосистем претставува економска, општествена и политичка околина која го поддржува процесот на претприемништво. Во основа, претприемничкиот екосистем го сочинуваат сите оние чинители (поединци, организации, институции) кои колективно и системски придонесуваат за поттикнувањето и развојот на претприемништвото. Домени на претприемнички екосистем се: соодветна култура, пристап до финансии, квалитетен човечки капитал, соодветен пазар, институционална поддршка итн. Концептот на претприемнички екосистем се однесува на потребата за колективно и систематско делување со цел поттикнување и развој на претприемништвото.

Според податоците на студијата за мапирање на социјалните претпријатија во Република Северна Македонија, вкупно се идентификувани 57 социјални претпријатија во осумте плански региони во Република Северна Македонија. Најголем дел од правните субјекти се граѓански организации (здруженија на граѓани, асоцијации, фондации) регистрирани според Законот за здруженија на граѓани и фондации (вкупно 34 социјални претпријатија или 59%). Понатаму, 37% од правните субјекти се претпријатија регистрирани според Законот за трговски друштва (друштва со ограничена одговорност- ДОО и друштва со

ограничена одговорност на едно лице- ДООЕЛ). Како задруги, според Законот за земјоделски задруги и земјоделци според Законот за вршење земјоделска дејност се регистрирани само 4%. Податоците покажуваат дека во Пелагонискиот регион се лоцирани вкупно 10 социјални претпријатија (Ицоски, Рајчиќ, 2022).

Во Република Северна Македонија, правната рамка која треба да го дефинира социјалното претприемништво и социјалните претпријатија сè уште не постои. Претставниците на овој сектор кај нас, во моментов, работат под некоја од останатите правни форми, како што се задругите, здруженијата, фондациите, трговските и заштитните друштва. Овие ентитети имаат некои допирни точки и слични карактеристики со социјалните претпријатија, но сепак не се соодветни и не можат да ги овозможат условите потребни за ефикасно и успешно функционирање на социјалните организации. Македонскиот „Закон за социјално претприемништво“ е во фаза на изработка и се очекува да биде донесен во блиска иднина. Тој треба да ја дефинира областа и сите поими поврзани за неа, заедно со неколку правни форми кои социјалните претприемачи ќе можат да ги користат. Со законот треба да бидат формирани и соодветни тела кои ќе се грижат за регуларноста на активностите во областа на социјалното претприемништво. Ова, заедно со зголемениот интерес кај приватниот, јавниот и невладиниот сектор се главните охрабрувачки фактори за идниот развој на оваа област, која би имала големо позитивно влијание во подобрувањето на економската и општествената ситуација во Република Северна Македонија. Во овој момент, организациите кои се сметаат за социјални претпријатија користат некои од следните правни форми: задруги, трговски друштва, здруженија и фондации, заштитни друштва. Во секој случај, и покрај сличностите помеѓу карактеристиките на социјалните претпријатија и некои елементи од постоечките правни форми во Македонија, сепак, постои потребата за правно дефинирање на социјалното претприемништво и за регулирање на сите активности и улоги во оваа област.

Во општина Битола се наметна потребата од стратегија за социјално претприемништво и социјални претпријатија која овозможува создавање институционална рамка за развој на социјалните претпријатија и социјалните претприемачи. Целта на стратешките насоки е создавање опкуржување кое ќе го поттикнува развојот на социјалното претприемништво. Социјалното претприемништво како нов начин на делување претставува подрачје каде се преклопува претприемачката практика од деловниот свет и вредностите тесно поврзани со општествената одговорност и начелата на заштита на средината. Социјалното претприемништво може значајно да придонесе за социјална кохезија, борба против сиромаштијата и зголемување на вработливоста, развој на нови производи, постигнување конкурентност, заштита на животната средина и природните ресурси, како и унапредување на квалитетот на животот преку работење за општествена благосостојба. ЕУ одамна го препознава значењето на социјалното претприемништво како еден од клучните елементи за решавање на социјалните и економски проблеми. Во општина Битола изработена е стратегија за развој на социјалните претпријатија и истата е концептуализирана врз основа на постојните истражувања во оваа сфера, реализирани од страна на различните чинители. Истата претставува прв обид да се даде стратешка насока за долгорочен развој на социјалните претпријатија во општина Битола.

3. СТРАТЕГИСКИ ОСНОВИ ЗА РАЗВОЈ НА СОЦИЈАЛНОТО ПРЕТПРИЕМНИШТВО

Анализата на научните и практичните пристапи да се дефинира социјалното претприемништво укажува на основните карактеристики кои се однесуваат на социјалните цели и социјалниот импакт како примената на претприемачки менаџмент, креативност и иновативни солуции при решавањето на социјалните проблеми. Според тоа, најдобро е социјалното претприемништво да се разбере како мултидимензионална и динамична конструкција која се движи меѓу различни пресечни точки меѓу јавниот, приватниот и волонтерскиот сектор. Социјалните претприемачи работат во јавниот, приватниот и волонтерскиот сектор, вработени се во профитни, непрофитни или хибридни организациски форми (или комбинација од сите 3) со цел да дистрибуираат социјални вредности и да реализираат промени. Таквите потфати може да се инкорпорираат на различни начини како: добротворни организации, задруги, како и конвенционални друштва со ограничена одговорност, трговски друштва, здруженија и фондации.

Концептот на социјалните претпријатија на национално и на локално ниво се појавува само како дел од јавните политики, но, препознавањето на социјалните претпријатија е далеку од соодветен и стратешки. Владата, прв пат во својата програма за работа (2017-2020) го воведува социјалното претприемништво, предвидувајќи закон за социјално претприемништво преку кој ќе се олесни пристапот до пазарот на труд за социјално ранливи категории на граѓани (Илијевски, Илоска, 2021). Исто така, концептот на социјалното претприемништво е застапен како дел од други национални стратегии и стратешки документи. Постојната законска регулатива не ги препознава и не ги регулира социјалните претпријатија и социјалното претприемништво бидејќи сè уште не постои заедничко разбирање за концептите. Ентитетите што го

сочинуваат спектарот на социјалните претпријатија се разновидни. И покрај отсуството на специфични правни форми за социјалните претпријатија, дел од постојните законски акти овозможуваат основање и функционирање на ентитети што може да се препознаат како социјални претпријатија, како, на пример, граѓански организации и фондации, кооперативи, заштитни друштва, комори на занаетчи, земјоделски задруги и сл. Во однос на обезбедувањето социјални услуги се овозможува вклучување на локалната самоуправа, како и на здруженијата на граѓани, физички лица и на приватниот сектор во обезбедувањето и давањето услуги во заедницата. Всушност, сите овие услуги претставуваат можност за развој на нови социјални претпријатија, кои би ги задоволувале потребите од услуги на локално ниво. Се очекува реформите на ниво на јавните политики да имаат ефект врз екосистемот во кој функционираат социјалните претпријатија во земјава. Но, во моментов, тие егзистираат во неразвиен екосистем во кој отсуствуваат капацитети да се адресираат тековните предизвици и пречки на социјалните претпријатија.

Претприемништвото, иновациите, креативноста и динамиката на овие проекти покажува како може да се промовира еден современ вид на социјална благосостојба во 21-от век. Овие шеми ги мобилизираат луѓето за заедничко решавање на социјалните проблеми. Тие се грижливи и емпатични но, бизнис ориентирани. Поставуваат високи очекувања и стандарди но, исто така ги бараат и нивните корисници и клиенти. Тие го премостуваат јазот меѓу приватниот и јавниот сектор, државата и пазарот, за да се развијат ефективни и ефикасни солугии за најгорливите и најкомплексните социјални проблеми.

Растот на благосостојбата на државата од страна на многумина се гледа како симбол на социјалниот напредок. Но, благосостојбата на државата е постојано критикувана поради нефлексибилноста, бавните промени, бирократијата и сл. Единствено социјален напредок ќе се постигне ако се надмине поделбата преку враќање на чувството на социјална кохезија. Современото општество ќе стане кохезивно само преку подготвеност да се иновира со нови начини на обезбедување на благосостојба. Тоа е она што го прават социјалните претприемачи и затоа се тие толку важни. Сите напори на Р. Северна Македонија одат во иста насока. Традицијата и напорите да се постигне благосостојба во Р. Северна Македонија не треба да престане. Напротив, таа треба да се модернизира. Модернизацијата ќе биде успешна само со иновации и претприемништво кои ќе создадат нови форми на благосостојба. Некои од тие иновации ќе резултираат од нови идеи и политики. Но, идеите нема да бидат функционални, ако не се трансформираат во практика од страна на организациите и институциите кои ќе работат на обезбедување на благосостојба. Потребни се нови институции и нови идеи. Социјалните претприемачи кои ќе ги пренесат новите идеи во практиката произлегуваат од три главни извори:

Прво, во јавниот сектор се наметнува потребата од зголемување на иновативноста, поттикнати од училиштата, здравството и сл. Ова е поттикнување на јавниот сектор, менаџерите и вработените да најдат нови начини за обезбедување на социјални услуги. Второ, приватниот сектор покажува зголемен интерес за општествената одговорност, посебно за зголемување на квалитетот на образованието. Ова промовира вкрстување на претприемачките практики од приватниот сектор во областите за благосостојба.

Трето, граѓанскиот сектор развива иновативно лидерство, што е најплоден извор на социјално претприемништво. Социјалните претприемачи се јавуваат често од мали организации, применувајќи бизнис вештини во решавањето на социјалните проблеми.

Во општина Битола постои локална стратегија за развој на социјални претпријатија (2023-2026), во која Визијата и мисијата ја истакнуваат потребата од развој на социјални претпријатија преку институционална поддршка и соработка со засегнатите страни на локално ниво. Тоа значи, дека социјалното претприемништво е процес на користење на иновативни и одржливи стратегии за создавање на позитивни социјални или економски промени. Социјалните претприемачи ги идентификуваат и решаваат општествените предизвици и истовремено генерираат приходи и промовираат финансиска одржливост. Социјалните претпријатија се карактеризираат со фокус кон постигнување на влијание и создавање на социјална вредност, наспроти максимизирање на профитот. Развивањето на локална стратегија за социјалните претпријатија во општина Битола се темели на холистички пристап кој ги зема во предвид различните компоненти, потребни за поддршка на развојот и одржливоста на секторот. Суштинските компоненти вклучени во локалната стратегија се следните:

Стратегиски приоритет 1. Унапредување и интеграција на социјалните претпријатија во законско-институционалната рамка на локално ниво;

Стратегиски приоритет 2. Градење одржлив еко-систем на социјалните претпријатија;

Стратегиски приоритет 3. Развој на финансиски инструменти за поддршка на социјалните претпријатија;

Ваквите стратегиски насоки ја нагласуваат важноста на одржливоста, социјалното влијание и влијанието врз животната средина и вредноста на засегнатите страни. Тоа покажува дека социјалното претпријатие треба да има јасен фокус на решавањето на одредени прашања или предизвици, со генерирање на позитивни

резултати за општеството и животната средина, наместо да постои фокус само на профитот. Исто така, се нагласува важноста од создавање на бизнис модел кој е финансиски одржлив на долг рок и дава вредност на засегнатите страни, вклучувајќи ги инвеститорите, клиентите, вработените и пошироката заедница.

4. ЗАКЛУЧОК

Во Р. Северна Македонија постои плодна почва за социјални претпријатија. Притоа, најголем предизвик претставува носењето законска регулатива со која ќе се овозможи формирање социјални претпријатија. На тој начин би се создал потенцијал, меѓу останатото, и за подобрување на квалитетот на живот кај повеќе категории на граѓани, а со тоа, крајно, би се подобрила општествената и економската состојба во општина Битола. Исто така, постоењето на административни бариери и системската неусогласеност за социјалната сфера ги ограничува претприемачите, но и финансиската поддршка од разни извори за основање социјални претпријатија. Постојат и ризици за можни злоупотреби во програмите со социјални активности. Други слабости и закани претставуваат немањето на поголема граѓанска свесност за самиот концепт, како и немањето образовен систем кој би го доближил социјалното претприемништво и придобивките од социјалните претпријатија до пошироката јавност и би ја зголемил неговата видливост.

Постојат можности за раст на бројот на социјални претпријатија и дека брзината и начинот на нивниот развој зависи од активноста, заинтересираноста и соработката помеѓу сите засегнати страни. Социјалното претприемништво и социјалните претпријатија имаат потенцијал за подобрување на квалитетот на живот кај повеќе категории граѓани, а со тоа и подобрување на социјалната и економската состојба во Р. Северна Македонија.

Со слично разбирање за улогата на социјалните претпријатија, во Р. С. Македонија, повеќе од една деценија се водат дебати за начинот на кој ќе се создаде поттикнувачка рамка за развој на овој сектор. Покренати се иницијативи овој сектор да се регулира со закон и/или стратегија. Се развиваат нови програми (финансиски инструменти и образовни програми) кои се насочени на развој на социјалните претпријатија. Покренати се значајни кампањи за подигнување на свеста кај јавноста за улогата на граѓаните за развој на социјалното претприемништво. Направени се истражувања кои го мапираат секторот и покажуваат на правците на понатамошен развој на екосистемот кој е поддржувачки за развој на социјалните претпријатија.

Мерењето на економското и социјалното влијание на социјалните претпријатија е исто така, еден од глобалните трендови. Важноста за мерењето на придонесот на секторот се гледа на неколку нивоа. Прво, е идентификувањето дали и колку овој сектор навистина придонесува на општествениот развој и дали начинот на кој овој сектор придонесува е поинаков од традиционалните ентитети како што се профитните претпријатија и здруженијата. Друг важен аспект на мерењето е да се обезбеди дека оние кои инвестираат во овој сектор имаат сеопфатно влијание од чисто економско влијание. Социјалните претпријатија мерењето на своето влијание го користат за да ја унапредат својата деловна практика и уште повеќе да го обезбедат својот придонес за развој на општеството.

РЕФЕРЕНЦИ

- Abeyssekera, R. (2019). Social Entrepreneurship: concepts and research areas, Sri Lanka Journal of Management Studies, Volume I. Issues II.
- Alzahrani F. (2021). The Role Of Social Entrepreneurship In The Recovery From Disaster A Systematic Literature Review During The Covid-19 Era. International Journal of Economics, Business and Management Research Vol. 5, No.10; 2021 ISSN: 2456-7760
- Borzaga, C., Galera Barbara J., Stefania F., Rocío Nogales C., & Carini, C. (2023). Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis report, <http://ec.europa.eu/social/publications>;
- Велјанов, З. (2021). Од подобра правна рамка кон растечка класа на социјални претприемачи во Македонија. Смарт Старт.
- Влада на Р. С. Македонија. Национална стратегија за развој на социјалните претпријатија во Република Северна Македонија (2021-2024)., пристапено од: <https://www.mtsp.gov.mk/content/%D0%A4%D0%98%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%9D%D0%90%20%D0%92%D0%95%D0%A0%D0%97%D0%98%D0%88%D0%90%20NACIONALNA%20STRATEGIJA%20ZA%20SP%2009112020.pdf>.
- Ицоски, М., & Рајчиќ, О. (2022). Основна студија за социјалните претпријатија во Северна Македонија. Национален Младински Совет на Македонија.
- Илијевски, К., & Илоска, А. (2019). Анализа на капацитетите на социјалните претпријатија во Северна Македонија Студија за политиките. Паблик со поддршка на Агенцијата на САД за меѓународен развој (УСАИД), Скопје.

- Илијевски, К., & Илоска, А. (2019). Одржливите практики на социјалните претпријатија во Република Северна Македонија - прв чекор во градењето одржливо општество, Паблик со поддршка на Агенцијата на САД за меѓународен развој (УСАИД), Скопје.
- Kibler, E., & Munoz, P. (2020). Social Entrepreneurship in context and as practice. *Regional Studies*, ISSN: 0034-3404 (Print), 1360-0591 (online), Journal Homepage: <https://www.tandfonline.com/loi/cres20>
- Kickul, J., & Lyons, S., T. (2016). *Understanding social entrepreneurship* (second edition). Routledge Taylor & Francis Group
- Kucher, H.J., & Rable, E.S. (2022). *Social Entrepreneurship. A practice-based approach to social innovation*. ISBN-10: 1788974204, ISBN-13: 978-1788974202.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14767333.2022.2130733?scroll=top&needAccess=true> , 2023